

М. І. Степаненко

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПЕРИФРАЗИ ЯК ІНТЕГРОВАНІЙ ВИРАЗНИК ЗМІСТУ Й АВТОРСТВА ЗАКОМУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ»

У статті проаналізовано мовну ситуацію в Україні, мовну політику в Україні, мовне законодавство в Україні з позиції синхронії та діахронії, висвітлено місце Закону «Про засади державної мовної політики» в сучасному мовно-законодавчому полі, схарактеризовано засоби експлікування оцінки «мовного закону» Ківалова-Колесніченка крізь призму перифрастичності безпосередніх і опосередкованих його авторів (Ківалов, Колесніченко, Литвин, Янукович, Пугін, Партія регіонів, Кремль...).

Ключові слова: мовна ситуація в Україні, мовна політика в Україні, мовне законодавство в Україні, Закон «Про засади державної мовної політики», «мовний закон» Ківалова-Колесніченка, перифрастичне поле імен «Ківалов», «Колесніченко».

Павло Гриценко

Ремонтуюмо серце нації.

В небі тихо зітхає Бог.

Світлана Антонішин

*... Ми маємо пройти перший етап –
обов'язкової українізації.*

Замість вступу. До когорти українських діячів, які в різні історичні періоди брали активну участь у національно-мовному відродженні України, формували мовну політику і дбали про мовне законодавство її, слід віднести передовсім ученого, політика, педагога ХХ століття Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Досить згадати хоча б його законопроекти про державне утримання двадцяти дев'яти громадських українських шкіл (лютий 1918 року) або накази як міністра освіти про перехід вищих, середніх і початкових шкіл на українськомовний режим навчання (січень 1919 року). Мудрі настанови цього видатного лінгвіста, історика церкви, громадського діяча про обов'язок держави «всіма можливими силами дбати про якнайкращий розвиток спільної для всіх племен її народу літературної мови, як найміцнішої основи для його духовного об'єднання» [5, с.37], про одну літературну мову для одного народу, яка «найбільше зземнює окремі... племена в одну свідому міцну націю» [Там само, с.46], про один правопис для одного народу, який надає йому «надзвичайно корисного почуття одности, де б він не жив і до якої б держави він не належав би» [Там само, с.49] не лише не втратили своєї значущості, а навпаки, посилили її. «Наука про рідномовні обов'язки», яку залишив після себе Іван Огієнко, – канва для сучасних законів про українську мову, її функційний ресурс, про права й обов'язки громадян України, і «чужинців» також. Легітимізація положень цієї праці («Рідна мова й народ», «Держава й рідна мова», «Найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина», «Десять найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина», «Для одного народу – одна літературна мова», «Для одного народу – одна літературна вимова», «Для одного народу – один правопис», «Письменник і рідна мова», «Преса й рідна мова», «Церква й рідна мова», «Духовенство й рідна мова», «Школа й рідна мова», «Учитель і рідна мова», «Батьки й рідна

мова», «Мати й рідна мова», «Молодь і рідна мова», «Спортові організації й рідна мова», «Молодь початкових шкіл і рідна мова», «Середньошкільна молодь і рідна мова», «Вища школа й рідна мова», «Студенти вищих шкіл і рідна мова», «Учні чужих мовних шкіл і рідна мова», «Позашкільна освіта й рідна мова», «Театр і рідна мова», «Учений і рідна мова», «Десять заповідей простого писання», «Для одного народу – одна наукова термінологія», «Інтелігенти вільних професій і рідна мова», «Державна служба й рідна мова», «Десять рідномовних заповідей для емігранта», «Рідномовні обов'язки в стосунку до чужинців», «Рідномовні обов'язки в мішаних подружжях», «Чужі слова в рідній мові», «Мовне винародовлення», «Статут «Гуртка плекання рідної мови»», «Свято рідної мови», «Рідномовний гімн») стала б заporукою успішної мовної ситуації, а не тієї, яка супроводжувала українців упродовж століть і по суті не змінилася й сьогодні, у добу незалежності.

Основний виклад. У нашому дослідженні зроблено спробу різновекторної інтерпретації сучасної мовної політики, мовної ситуації й мовного законодавства, основну увагу приділено аналізу Закону «Про засади державної мовної політики» із соціолінгвістичного і власне лінгвістичного поглядів.

Стосовно мовної ситуації в Україні, то в різні періоди її історії вона складалася так, що мові титульної нації, відто українській, відводилася периферійна роль. Комунікативні потреби суспільства задовольняла не вона, як мало б бути, а латинська, польська, російська чи якась інша. Цей протиприродний мовний стан не випадковість, навіть не тенденція, а парадоксальна закономірність, точніше б сказати, очікуваний наслідок здійснюваної впродовж тривалого часу у відмежованій від вільного світу Україні колоніальної мовної політики. Її визначав тодішній суспільно-політичний лад, режим, культурні, освітні, релігійні й інші чинники тих державних утворень, у складі яких опинявся український народ. Тривала бездержавність спричинила те, що за українською мовою не закріплювалися привілеї домінувальної мови колись, не утвердилися вони, на превеликий жаль, повноцінно й тепер. Курс витіснення на маргінеси мови з багатим лексичним ресурсом, досконалою граматичною будовою, розвиненою стилістичною системою був офіційно схвалений, юридично підкріплений. Досить звернутися хоча б до сумнозвісних Валуєвського циркуляра 1863 року та Емського акта 1876 року чи до лихого пам'яті хронології заборон української мови в радянський час.

Мовна політика, а під її дією й мовна ситуація кардинально змінилися в кінці ХХ й на початку ХХІ століття – у добу незалежності. Найважливішим досягненням стало прийняття 1989 року Закону «Про мови в Українській РСР», одне з найсутніших положень якого – закріплення за українською мовою статусу державної. Немає підстав уважати цей документ досконалим, він зазнавав, скільки й був чинним, справедливої критики. Українські державотворці, даючи йому зелену вулицю, сподівалися, що за короткий термін зможуть викоринити ганебну практику російщення, твердо вірили, що мовна політика, отже, і мовна ситуація та мовне законодавство розвиватимуться в цивілізованому руслі, базуватимуться на світовому досвіді полілінгвальності, а не на радянських традиціях російсько-української двомовності, а як насправді, то монокультурній асиміляції переходу до російської одномовності. У їхніх найближчих планах було прийняття нового закону про державну (українську) мову, про мови етноменшин. Однак події розвивалися за іншим, аж ніяк не привабливим для держави, яка тільки-но почала виходити на дорогу суверенності й соборності, сценарієм. Належного мовного відродження, мовної реформи, мовної стандартизації, мовної підтримки й інших прогнозованих стратегічних завдань на цьому шляху так і не відбу-

лося. Активізувалося, як не прикро, інше, те, що несе деструктивність у суспільне життя: нетолерантні дискусії, політичні чвари довкола статусу офіційної чи другої державної (зрозуміло, російської) мови, суперечки стосовно українсько-російського білінгвізму, російсько-українського суржику, або «упослідженого гібриду, продукту зв'язку двох мов», що «має всі ознаки фізичного та психічного каліцтва», викорінення його чи спрямування «в річище стратегії одного з можливих шляхів мовного виживання нації» (Див.: [8]). Отже, українське мовне законодавство розвивалося за колоніальним, а не європейським взірцем. Це наочно potwierджує прийнятий 2012 року Закон «Про засади державної мовної політики». Він спрямований проти корінної нації, не виражає навіть найпершочерговіших інтересів держави України, про які гучно заявлено в його назві. Підготовка й вихід у світ цього документа, що змінив Закон із двадцятирічним «стажем» «Про мови в Українській РСР», – порушення на порушенні, яке порушенням поганяє, а саме: порушення процедури розгляду й ухвалення Закону, зокрема положення статей 82, 84, 89, 91, 93, 152 Конституції України, статей 117, 118, 119, 120, 121 Регламенту Верховної Ради України, який затверджує Закон України «Про Регламент Верховної Ради України», статей 1, 15, 16 Закону України «Про комітети Верховної Ради України». Не чим іншим, як злочином, слід уважати те, що за законопроект у першому читанні голосували 234 депутати, 62 з яких не були присутні у Верховній Раді. Їхню функцію перебрали на себе «кнопкодави». Останнім вистачило роботи, коли законопроект ухвалювали у другому читанні. Свою чорну справу зробив і Голова Верховної Ради Володимир Литвин, коли підписав Закон і цим самим проігнорував протести громадськості, які розпочалися відразу після голосування в стінах парламенту й поширилися на всю країну. Чи не найбільше завинив перед власним народом тодішній президент Віктор Янукович, офіційно зігнорувавши українську мову й закріпивши пріоритети за мовою російською в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській областях, Автономній Республіці Крим, містах Києві й Севастополі. Що ж до інших регіональних мов, яким гарантоване вільне використання на території України (білоруська, болгарська, вірменська, гагаузька, кримськотатарська, молдовська, німецька, польська, ромська, румунська, словацька, угорська, корейська), то їм, крім поширених у Криму кримськотатарської, у Закарпатській області угорської, у Чернівецькій області румунської, Закон ніяких привілеїв не надав. До речі, у ньому згадано мови, які не існують, – русинська (діалект української мови), єврейська, грецька. Справедливість би восторжествувала, якби були покарані всі, хто свідомо порушував процедуру прийняття одного з найважливіших для Української держави законів і брав безпосередню участь у його лобюванні й наданні йому юридичної сили.

Згубність аналізованого Закону полягає насамперед у тому, що він сприяв утвердженню російської мови під виглядом регіональної у функції державної мови замість української на більшій території України, легітимізував офіційну двомовність у регіонах, де чисельність національних меншин перевищує 10%, ще більше загострив конфлікт між Сходом і Заходом України, негативно вплинув на розвиток освіти, яку аксіоматично вважають прообразом майбутнього, збував суспільство, викликав у всій державі громадянський спротив. Акції протесту з вимогою анулювати «мовний закон» Колесніченка-Ківалова переросли в Мовний майдан, що розпочався на Європейській площі в Києві під Українським домом. Його гасла – «Боріться з корупцією / Ахметовим / бандитами при владі на Донбасі, але не з українською мовою!», «Одна держава – одна державна мова!», «Ні геноци-

ду української мови!» – об'єднали всю Україну. Верховна Рада підтримала вимоги Мовного майдану вже після перемоги Революції Гідності – у лютому 2014 року, скасувавши з ініціативи народного депутата В'ячеслава Кириленка цей горезвісний закон. Однак виконавчач обов'язків Президента України Олександр Турчинов не підписав ухвалений парламентом документ «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики»», мотивуючи це тим, що він може комусь зашкодити. «Шкодить його відсутність... якщо... буде українська мова, то в нас буде лад, якщо ні – тут буде вічний путін, хоч як би він називався», – справедливо наголосив у своїй промові на врученні Шевченківської премії 9 березня 2017 року Іван Малкович [3]. Нам «плюнули у МОВУ-ДУШУ бруталним «мовним законом»», з боєм констатує Ірина Фаріон, а «ми не піднялися так масово». Ця наша мовна поступка, як і будь-яке інше «язикородство», – «катастрофічна поразка на майбутнє, яку знову доведеться викуповувати Небесною Сотнею і національно-визвольною війною» [10].

У липні 2014 року понад півсотні народних депутатів звернулися до Конституційного Суду України з вимогою визнати чинною ухвалу Верховної Ради від 23 лютого цього ж року про скасування «мовного закону» Ківалова-Колесніченка. У лютому 2015 року Конституційний Суд України відкрив провадження щодо відповідності цього закону Конституції України. Збігло вже понад два роки, але справа далеко не просунулася, війна проти України на гуманітарному фронті триває. Для зриву підступних планів п'ятої колонії, «Русского мира» й інших антиукраїнських сил потрібен той державної ваги документ, який би забезпечував конституційні права всіх українців і був би спрямований проти лінгвоцидної політики сусіда-агресора. «Нарешті мусить бути закон, – ще раз покличемося на емоційну й глибоку за змістом промову Івана Малковича на врученні найвищої державної нагороди, – який захистить право кожного українця отримувати всі послуги українською мовою – від крамниць і громадських установ до глянцевицих видань, радіостанцій і телебачення, де всі без винятку ток-шоу і програми повинні вестися державною мовою (за чітко виписаними винятками для кримських татарів та кількох інших національних меншин, які купно тут проживають)» [3]. Реальні обриси такого документа віднедавна стали зримими, позаяк у Верховній Раді зареєстровані три мовних законопроекти: «Про мови в Україні» № 5556 від 19.12.2016 (суб'єкти подання – Я. Лисюк, І. Васюник, О. Юринець та ін.), «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» № 5669 від 19.01.2017 (суб'єкти подання – А. Ілленко, М. Княжицький, М. Матіос та ін.), «Про державну мову» № 5670 від 19.01.2017 (суб'єкти подання – І. Подоляк, А. Гопко, Л. Ємець та ін.). У кожному з них є раціональне зерно. Ефективне поєднання цих зерен в одному досконалішому, зорієнтованому на національні інтереси, на втілення національної ідеї в життя законопроектів стало б справжнім поступом на шляху нашого державо- й мовотворення, нашого входження до європейської спільноти й дистанціювання від північної імперії, яка живе за принципом: «Росія закінчується там, де закінчується російська мова». А ця мова ось уже століття перепиняє ходу української мови, яка тримається своїх предвічних земель. «Треба проаналізувати усі три законопроекти, – справедливо зауважує Павло Гриценко, – взяти найкращі і змоделювати в один. Треба визначити домінанти: що хочемо мати у тому законі, яку політику маємо проводити» [2].

Усеяє надію те, що мовне питання в Україні набуде нової якості, що українська мова вийде на державницькі горизонти, і законопроект № 5313 про квоти на українську мову в телефірі («Про внесення змін до деяких законів України

щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації»), який пропонує встановити для телерадіоорганізацій загальнонаціональної категорії мовлення частку передач та / або фільмів українською мовою не менше 75% протягом доби, для відповідних телеорганізацій регіональної й місцевої категорії мовлення – на рівні 50%, для новинних передач – не менше 75% від загальної тривалості всіх передач новин. Вельми важлива й ще одна річ: фільми та передачі, які не є власним продуктом телерадіоорганізації та виконані недержавною мовою, мають бути субтитровані унормованою формою національної мови.

Обстежений різножанровий публіцистичний дискурс як «вербальний вияв політики» [6, с.234] засвідчує, що Закон «Про засади державної мовної політики» максимально наближений до того типу суспільних феноменів, які мають широкий аксіологічний спектр із явною перевагою негативно оцінних номінацій.

Крім уже вирішеного, важливим аспектом об'єкта пропонованого дослідження є описові номінування як мовний засіб оцінності документоніма» Закон «Про засади державної мовної політики». Перифрази неоднорідні за формально-граматичною будовою й семантико-стилістичним наповненням, вони виконують не тільки номінативну, а й характеризувальну та текстотвірну функції, сприяють багатоплановому розкриттю розглядуваного денотата, позаяк не лише інакше називають його, а й дають йому конкретну оцінку, промовисто вияскравлючи кваліфікативні параметри, найспецифічніші сутності.

Аксіологічну вісь перифрастичності як своєрідного субститута офіційної назви «Закон України «Про засади державної мовної політики»» диференційовано так: 1) авторство документа, 2) його номінативна структура, 3) чинність, 4) власне оцінка, 5) основний зміст, 6) місце в українському мовно-законодавчому полі. Не зайвим буде ще раз зацентувати на тому, що ядро шкали оцінності становлять перифрази з виразним пейоративним – часто іронічним або подеколи й сатиричним – забарвленням. Предмет нашого дослідження – описові найменування, що мають різний ступінь конотованості, безпосередніх і опосередкованих авторів Закону.

Відомо, що безпосередніми авторами документа, про який ідеться, є народні депутати Вадим Колесніченко і Сергій Ківалов. У лютому 2012 року вони зареєстрували у Верховній Раді свій законопроект (№ 9073). У травні цього ж року їхній соратник по опозиції Олександр Єфремов ініціював винесення його на голосування. Подальший перебіг подій (про них уже частково згадувалося) відомий: Мовний майдан, який небезпідставно характеризують як прелюдію до Революції Гідності, утихомирення його силою влади в Києві й інших містах України, політичне загравання влади з інтелігенцією, обіцянки Гаранта Конституції щодо термінового внесення змін до новоспеченого Закону, прийняття ухвал в окремих областях і містах України про легітимізацію російської мови як регіональної.

З офіційною назвою «Закон України «Про засади державної мовної політики» корелюють описові звороти з прізвищем або без нього. Специфіка безпрізвищних структур, репрезентованих іменниково-прикметниковими та іменниково-іменниковими словосполученнями *мовний закон, закон про мови (мову)*, полягає в тому, що вони реалізують свою конотативно зневизначену чи конотативно забарвлену номінативну сутність у межах контексту, а поза ним виступають родовою назвою стосовно розглядуваного й інших документів, які формують законодавство України з мовних питань. Досить часто конструкції *мовний закон, закон про мови (мову)* або окремі їхні компоненти, здебільшого атрибутивний модифікатор *мовний*, беруть у лапки. Такий графічний засіб посилює їхню негативну аксіологічну маркованість, що може мати різну тональність. Цю функцію здатна перебирати на себе усталена сполука *так званий*, за якою закри-

плено в аналізованій синтаксичній структурі препозицію. Вияскравлені й інші потенційні семантичні відтінки найповніше транслює макроконтекст, напр.: *А офіційна Росія в своїй риторичі спирається саме на це – скасувавши «мовний закон», офіційний Київ почав наступ на російську ідентичність* (Андрій Кокотюха); *Конституційний Суд приступив до розгляду справи про «мовний закон»* (Інтернет-ресурс); *Мовний закон обійдеться країні у 17 мільярдів гривень...* (Інтернет-ресурс); *...не лише де-факто, а й де-юре так званий «мовний закон» лишається в дії...* (Андрій Кокотюха); *Верховна Рада не без участі Литвина ухвалила закон про мови* (Інтернет-ресурс); *Якщо Янукович накладе вето на закон про мову – стане ворогом Кремля* (Інтернет-ресурс).

Розряд перифрастичних одиниць із прізвищними компонентами, що можуть бути оформлені подеколи як сполучникове чи безсполучникове сполучення (Ківалова й Колесніченка [Сергія Ківалова й Вадима Колесніченка]; Ківалова, Колесніченка [Сергія Ківалова, Вадима Колесніченка]), а регулярно – як складне онімне утворення (Ківалова-Колесніченка [Сергія Ківалова – Вадима Колесніченка]), репрезентують неоднорідні стосовно граматичної будови синтаксичні конструкції, а саме: закон Ківалова-Колесніченка, закон авторства Ківалова-Колесніченка, закон авторства народних депутатів Ківалова-Колесніченка, закон авторства депутатів від Партії регіонів Ківалова й Колесніченка, закон авторства регіоналів Ківалова-Колесніченка, закон від народних депутатів від Партії регіонів Ківалова, Колесніченка, закон народних депутатів Ківалова й Колесніченка, закон регіоналів Ківалова – Колесніченка, закон панів Колесніченка й Ківалова, закон від регіоналів Колесніченка – Ківалова, закон Ківалова-Колесніченка про мови, «мовний закон» Ківалова-Колесніченка, мовний закон від Ківалова – Колесніченка, напр.: 13 січня Конституційний Суд розпочинає у закритому режимі розгляд конституційності закону Ківалова – Колесніченка (Інтернет-ресурс); **Законопроект** України «Про засади державної мовної політики» від регіоналів Колесніченка-Ківалова – це банальне переіменування «Закону про мови» сумнозвісного авторства Єфремова-Симоненка-Гриневецького... (Ірина Фаріон); ...**Законопроект панів Колесніченка й Ківалова**, як відомо, не є першою ініціативою такого ґатунку за президентства Віктора Януковича... (Міхаель Мозер); ...**Верховна Рада** проголосувала за **скандальний законопроект** «Про засади державної мовної політики» **екс-народних депутатів від Партії регіонів Сергія Ківалова та Вадима Колесніченка** (Юлія Забеліна); **Росіяни століттями** займали привілейоване становище в Україні, і **мовний закон від Ківалова-Колесніченка** – це ніщо інше як табун «троянських коней», застосований для знищення української державності (Віктор Каспрук); **КСУ** і «**мовний закон Ківалова-Колесніченка**»: крапля камінь точить (Тарас Марусик); Конституційний суд України завершив розгляд у формі усного слухання справи щодо конституційності Закону «Про засади державної мовної політики» (**так званий «закон Колесніченка-Ківалова»**) і перейшов до закритої частини процесу (Інтернет-ресурс).

Прізвищна структура «Ківалов-Колесніченко» паралельно співіснує зі структурою ківаловсько-колесніченківський [закон], яка, утримуючи функцію індивідуалізації й водночас набуваючи здатності до узагальнення, виражаючи ознаку стосовно узагальноної особи з відтінком посесивності, служать яскравим засобом вираження презирства, зневаги до авторів Закону, які поставили за мету дати виграш захищеній зовсімбіч в Україні російській мові й звузити функційний простір української мови. Пор. подані вище приклади з такими: *Адже вона* [мовна проблема. – М.С.] *не зникне сьогодні, незалежно від того,*

якою буде доля **ківаловсько-колесніченківського творіння** (Сергій Рахманін); **Ківаловсько-колесніченківський закон** – це взагалі таягар, який досі присутній у нашому суспільстві (Інтернет-ресурс).

У самостійну групу вирізнено перифрастичні звороти з антропонімічним компонентом, представленим одним прізвиськом (*Ківалов* або *Колесніченко*). Вони корелюють із конструкціями *ківаловський [закон]* (*колесніченківський [«мовний закон»]*), пор.: **Закон Ківалова знищать, але коли?** (Інтернет-ресурс); **«Мовний закон» Колесніченка** – шлях у нікуди (Інтернет-ресурс); **[«Закон про українські квоти на ТБ – це ще один важливий крок на шляху деколонізації...»] Однак розвиток державної мови системно блокує «ківаловський закон» (мовний закон «Колесніченка-Ківалова».** – Ред.)), – написав він [В'ячеслав Кириленко] (Інтернет-ресурс).

У соціолінгвістичному дискурсі прізвиські структури і їхні функції відповідники побутують як своєрідні прецедентні феномени, які, маючи мінімальну формальну вмістимість, наділені потужним семантичним потенціалом, оскільки є за своєю природою «наслідком значеннєвої компресії змісту вихідних текстів (прототекстів) і формою їхньої метонімічної заміни» [1, с.33].

Структуру перших і других описових найменувань можуть розширювати інші компоненти з виразною негативною конотацією. Здебільшого ця роль виконують якісні або функційно-якісні прикметники з інтегрувальною семантикою «виділюваність» (смертельний, страшний, фатальний), «шкода» (шкідливий, згубний), «соціальна оцінка» (українофобський, шовіністичний), «загальна негативна оцінка» (осоружний, потворний), «нелегітимність» (антиконституційний), «прихильність до чогось, реалізація на чийсь користь» (проросійський), «гостра протилежність або протиставлення» (антиукраїнський), напр.: **Також надто пильно було увага доповідачів ПАРЄ до незаконно ухваленого «мовного» закону в частині збереження встановлених Ківаловим та громадянином Росії Колесніченком так званих «низьких бар'єрів для ... мов національних меншин»...** (Олег Тягнибок); **Відповідальність за Прийняття Провокаційного закону лежить як на владі, так і на опозиції : заява громадських організацій** (Інтернет-ресурс); **...Оразу після Майдану цей українофобський закон парламент скасував, однак тодішній спікер Турчинов не підписав це рішення, його наступник Гройсман його так само проігнорував, зрештою цього не зробив і чинний Голова ВРУ Парубій** (Газета «Свобода»); **Коли в революційному національно-визвольному пориві Верховна Рада України 23 лютого 2014 року скасувала антиконституційний закон Ківалова-Колесніченка «Про засади державної мовної політики», деякі високі українські посадовці побоюлися, як на це зреагує Схід і Південь України** (Іван Ющук); **Попри перемогу Майдану та війну з Росією, Україна продовжує жити за горезвісним законом Ківалова-Колесніченка «Про засади державної мовної політики»** (Сергій Оснач); **«Цей новий законопроект майже ідентичний тому, який свободівці разом з депутатами інших фракцій тодішньої опозиції подали в минулому скликанні, чотири роки тому, на противагу жахливому закону Ківалова-Колесніченка», – повідомляє Андрій Ілєнко** (Газета «Свобода»); **Скандальний «мовний» закон Колесніченка-Ківалова був серед перших, скасованих Верховною Радою після Революції Гідності – уже 23 лютого 2014 року** (Інтернет-ресурс); **...Сумнозвісний мовний закон Ківалова-Колесніченка діє і досі...** (Газета «Слово Просвіти»); **«Закон Ківалова-Колесніченка про мови, на наш погляд, є по суті русифікаторським законом», – сказав член фракції Всеукраїнське об'єднання «Свобода» Андрій Ілєнко** (Інтернет-ресурс); **Приспав [Віктор Янукович] тими завезеннями ми пильність довірливих патріотів – і підмахнув злочинний виплід українофобів Колесніченка і Ківалова** (Михайло Слабошпицький). Як бачимо, експансивні

одиниці, з одного боку, негативно характеризують законотворців, а з іншого – сам документ, його антиукраїнську сутність, шовіністичну налаштованість та проросійську спрямованість.

Доречно вказати й на те, що й самі прецедентні імена «Колесніченко», «Ківалов» стали об'єктом перифрастичного зображення, утворили цілі перифрастичні поля, кожен із компонентів яких характеризує ту або ту подію з життя референта. До яскраво конотованих описових зворотів *одіозний депутат, одіозний член Вищої ради юстиції, головний підрахуй країни, видатний «лічильник», головний оператор кишенькового калькулятора, головний фокусник, кишеньковий калькулятор України, одіозний діяч, одіозний «Підрахуй», одеський шулер, скандальний народний підрахуй, тому що немає меж досконалості, фальсифікатор виборів*, які характеризують Сергія Ківалова як депутата Верховної Ради України, юриста і як голову Центральної виборчої комісії під час президентських виборів 2004 року, що стали однією з основних причин Помаранчевої революції, додалася низка інших експліцитно конотованих у зону негативності перифрастичних структур. Пана Ківалова (або ще *Кидалова = Кидати + Ківалов*) і його «соратника» по україноненависництву й русофільству Вадима Колесніченка народ «охрестив» *одіозними регіоналами, радянськими міліціонерами, відомими українофобами, засмільованими «существами», ментальними лакеями, очевидними агентами Москви*, напр.: ... *Між відміною закону авторства одіозних регіоналів Колесніченка-Ківалова менше тижня* (Андрій Кокотюха); *Три роки тому українофоби нас, українців, «развели как котят», плюнувши нам в обличчя антидержавним законом радянських міліціонерів Колесніченка й Ківалова...* (Іван Юшук); *Чому засмільовані «существа» або попросту ментальні лакеї типу Колесніченка, Ківалова намагаються накинути Україні колоніальний шлях деградації?* (Ірина Фаріон); *То чи може КС України визнати антиукраїнський і антидержавний за суттю закон авторства очевидних агентів Москви конституційним?* (Газета «Свобода»). За Вадимом Колесніченком стійко закріпилися ще й такі пейоративні описові найменування, як *відомий українофоб, громадянин Росії, знавцілий українофоб, «знаменитий експерт» із мовних питань, «король» українофобії, лобіст російських фінансових інтересів у галузі кінопрокату, просто кладезь маразму*, напр.: *Верховна Рада розглядатиме законопроект про мови, авторами якого є відомий українофоб Колесніченко та не менш одіозний депутат Ківалов* (Інтернет-ресурс); *Свій вклад робила як полум'яна революціонерка Наталія Вітренко, так і нинішній знавцілий українофоб Вадим Колесніченко* (Олександр Нагорний); *Знаменитий «експерт з мовних питань» Колесніченко за межами України далі вірно служить Путінові...* (Газета «Свобода»); *Беззаперчне лідерство* [у групі «гуманітарних яструбів» у Партії регіонів. – М.С.] *посідає король українофобії Вадим Колесніченко...* (Оксана Климончук, Іван Помідоров); *Головні лобісти російських фінансових інтересів у галузі кінопрокату: беззаперчне лідерство посідає Вадим Колесніченко, далі йдуть Ірина Бережна ... віце-прем'єр-міністр з гуманітарних питань Володимир Семиноженко* (Оксана Климончук, Іван Помідоров); *Депутат Вадим Колесніченко – це просто кладезь маразму* (Інтернет-ресурс). Чи не найяскравішим конституентом перифрастичного поля «Вадим Колесніченко» є описова структура *горезвісний блазень Путіна з українським суфіксом-ідентифікатором -енко*, авторство якої належить Ірині Фаріон: *«Вдруге автором відкриття кримінальної справи проти Ірини Фаріон був горезвісний блазень Путіна з українським суфіксом-ідентифікатором -енко».*

Горе-авторів журнальовісного Закону називають ще *тандемом двох «Ка»*, напр.: *У даному випадку тандем двох «Ка»* призначив для України поріг регіональності в 10 відсотків (Олександр Горобець).

Прізвищу структуру «Ківалов-Колесніченко» досить часто використовують як складноскорочене слово, утворене з початкових літер (КК, К-К, Ка-Ка [Ківалов – Колесніченко]), початкових складів (Кі-Ко [Ківалов – Колесніченко], Ка-Кі [Калесніченко – Ківалов]) або, за іншою мотивацією, початкової букви й початкового складу (Ка-Кі [Колесніченко-Ківалов]) антропонімів: ... *Українське суспільство котрий рік лишається з законом КК сам-на-сам* (Сергій Оснач); *Язик іде: як закон К-Кириється регіонами* (Ірина Герасимова); *Іншими словами, запекла боротьба всіх реальних опозиційних сил проти запровадження «закону Ка-Ка» є вірною і справедливою* (Сергій Грабовський); *Іван Стойко... розповів, як розвивалися події третього липня, в день прийняття закону Ка-Кі* (Інтернет-ресурс). Найвищим ступенем продуктивності наділена ініціальна абrevіатура, назви компонентів (тобто літер) якої передаються графічно. Вона вживається як іменник жіночого роду, набуває здатності відмінюватися за зразком першої відміни, напр.: *Але українці мають багато більше запитань до «закону» Ка-Ки* (Н.в. Ка-Ка – Р.в. Ка-Ки), *ніж Воллебек* (Ігор Бурдяк). Ця ініціальна абrevіатура може субстантивуватися. У такому разі вона побутує самостійно, без детермінованого компонента закон (мовний закон), тобто втрачає значення присвійності й набуває значення предметності, пор.: *Згідно закону Ка-Ки «губернатор» може навіть у кийські органи державної влади звертатися на регіональній мові* (Інтернет-ресурс) і *На русиньомовних зупинився, бо русинська мова – це винахід Ка-Ки* (Ігор Бурдяк). Функційна активність акроніма Ка-Ка, який є складником перифрази й експліцитно маніфестує супровідне негативно-оцінне значення, пояснюється передусім його омонімічними зв'язками із субстантивом жіночого роду *кака*, що належить до дитячої лексики й реалізує семантику 'Всудурное, нечистое, грязное' [7, с.208]. Абrevіатура Ка-Ка з особливим виявом експліцитності не лише номінує авторів документа, а й в іронічно-сатиричному тоні характеризує вплид їхньої псевдозаконодавчої діяльності. Її основна текстотвір-на роль – заміна прізвищної нейтральної назви пейоративно забарвленим компонентом із метою негативізації змісту денотата, а також «для емоційного підсилення та увиразнення висловлення»[9, с.148].

Окремий тип утворюють перифрастичні одиниці, прізвищу структуру яких конституують оне, об'єднані інтегративною семою 'опосередковані автори закону' Це, зокрема, антропоніми, ергоніми та прагматоніми, отже, йдеться про реальні (назви людей) й метонімічні (назви не-людей) особи. Власні іменування українських і зарубіжних державних діячів можуть розширювати рамку «Ківалов-Колесніченко» або формувати нову антропонімічну рамку. 3-поміж опосередкованих авторів документа, які разом з основними законотворами конституують прізвищу структуру, цілком логічно опинилися Володимир Литвин, який подав документ на підпис Президентові, хоч і вагався у правильності своїх дій, навіть заявляв про відставку, та Віктор Янукович, який зробив усе можливе, щоб згодом названий деструктивним й небезпечним для цілісності України закон «Ка-Ка», який різко розкритикувала Венеційська комісія, набув юридичної сили: *Підписання одіозного мовного закону Ківалова – Колесніченка – Литвина – Януковича викликало й дивну реакцію з боку того, хто начебто вболіває за нашу державу* (Микола Цимбалюк). До аналізованого описового звороту максимально наближені своїм пейоративним змістом перифрази з антропонімом *Янукович*, напр.: *Зберіг* [Петро Порошенко. – М.С.]

мовний закон Януковича (Святослав Караванський). За цей антиконституційний випадок й за іншу антиукраїнську діяльність колишньому двічі прем'єр-міністрові й президенту-невдачі адресовано низку авторських і народних оригінально конотованих перифрастичних номінувань: *благодійник Московського патріархату; висуванець Москви; голова об'єднання «Спілки біженців України» в Російській Федерації; головний утікач; друг Москви; корумпована маріонетка Путіна; кривавий тиран; москальський прихвостень, що продав свою країну; найвірніший прислужник будівничих «Русского мира»; новий Щербицький; прислужник Москви; продукт русофільської та промосковської традиції; протеже Путіна; путінський лакей; слуга Москви; прямий агент Кремля; слухняний васал; ставленник Москви; посилення страшиного зла для України і всіх можливих небезпек; шанувальник російської воєнної звитяги; зрадник України; загроза національної безпеки України; кремлівський гарант; один з інструментів у геополітичній грі Путіна, напр.: «Безперечно, Майдан, який здобув перемогу над **прислужником Москви**, тираном Януковичем, – це за нових часів найвидатніша подія в історії не лише України, а й усієї Європи...» (Дмитро Павличко); *І якщо це так, то васально залежний від Москви чинний президент України є **загрозою національній безпеці країни** ...* (Василь Богдан); *Віктор Янукович – **зрадник України*** (Зорян Шкіряк); *Обама назвав Януковича «**корумпованою маріонеткою Путіна**»* (Інтернет-ресурс); *Для нього [Володимира Путіна. – М.С.] Віктор Федорович – **один з інструментів у його геополітичній грі*** (Сергій Руденко); *Для них [Віктора Януковича та Миколи Азарова. – М.С.] як **прямих агентів Москви** сонце вставало та сідало з дзвіниць Московського патріархату (Михайло Слабошпицький); Обвал, масштабна руйнація сектору безпеки і оборони, галопуюча корупція і відверта зрада національних інтересів відбулися саме під час режиму В. Януковича, який фактично перетворився в **слухняного васала**... (Василь Богдан); Половина – Схід і Південь – голосуватиме за **ставленника Москви Януковича**, а Захід і Центр – за Тимошенко (Дмитро Павличко).**

Авторство Закону цілком логічно з огляду на його промовську зорієнтованість приписують президентові Російської Федерації Володимирові Путіну. Як і проаналізовані вище, описові найменування з прізвищним компонентом «Колесніченко – Ківалов – Путін» або лише «Путін» мають виразну негативну конотацію, напр.: *Такою була поступка депутатам-регіоналам та ін. (О.Б. Шевчуку, В.О. Богуслаєву, І.Ф. Гайдошу, С.Ф. Кальцеву, Г.М. Калетніку, В.С. Чубу), які вносили правки до цієї статті [про мову викладання у вищих навчальних закладах. – М.С.] й вимагали формулювання «Мова викладання у вищих навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України та Закону України «Про засади державної мовної політики»», тобто відповідно до **горезвісного мовного закону Путіна-Колесніченка-Ківалова** (Ірина Фаріон); Зрозуміло, що «мовний» закон Ківалова-Колесніченка – це **закон Путіна** (Юрій Сиротюк); ...6 млн. зденаціоналізованих українців плюс близько стільки ж етнічних росіян викидають на поверхню адекватних собі персонажів покореної української історії на кшталт Єфремова, Симоненка, Гриневецького, що просували й утвердили **відомий мовний закон Путіна**... (Ірина Фаріон).*

Поряд із перифразами «мовний закон» Путіна, закон Путіна вживаються описові звороти «путінський мовний закон», путінський закон. Пор. подані вище приклади з таким: Ми, притомні українці, також «не тямимо такої нелюдської форми» скасування **путінського мовного закону** від 2012 до 2017 року, що був гвалтом «проголосований» і «обговорений» за 2 хвилини 4 секунди при 2 тисячах 54 пропозиціях (Ірина Фаріон). Конструкції з антропонімічною номі-

нацією «Ківалов – Колесніченко – Путін» передають семантику – «авторство Закону» точніше, а синтаксичні структури з антропонімом «Путін» репрезентують її загальніше, позаяк ідентифікуються не з окремою особою (Путіним), а радше з її адептами, з ідеологією, яку вона оповідує, з її особистим ставленням і ставленням держави, у якій вона є президентом, до незалежності України.

Ім'я «Путін», як і ім'я «Янукович», стало базою для активного творення негативних, дошкульних, уїдливих перифрастичних зворотів. Наведемо деякі з них: *батько брехні; великий вождь-тиран; гросмейстер українофобії; кремлівський Гітлер; кремлівський диктатор; кремлівський диявол; кат, який перетворив усю Росію у в'язницю посиленого режиму; кремлівський інтриган; кремлівський маніяк; кремлівський Наполеон; кремлівський терорист; кремлівський фюрер; кремлівський Чикатило; московський хазяїн; найбільший злочинець; наш ідеологічний ворог; новий Святополк Окаянний; сліпий епігон Гітлера; «собірательземель» на взір російських самодержавців; фіктивний демократ; хрещений батько світового радикального націоналізму; чистокровний нацист кремлівського зразка, напр.: До того ж і на озброєнні у Росії найпотужніший засіб самогубачка брехні! (Віктор Грабовський); Але Путін – це не Сталін, хай як йому хочеться сприймати себе як великого вождя-тирана (Дмитро Дроздовський); Хто є Путін, цей гросмейстер українофобії? (Володимир Бурбан); Більше того, складається враження, що Ватикан намагається створити Путіну образ миротворця, вручивши кремлівському диктатору медальйон із зображенням «ангела-миротворця» (Василь Богдан); Віримо, що земне пекло, яке Ви [журналіст Українформу Роман Сущенко. – М.С.] переживаєте, з Божою допомогою скоро закінчиться, а кат, який перетворив усю Росію у в'язницю посиленого режиму, закінчить своє існування, як і всі тирани в історії людства (Інтернет-ресурс); Та Помаранчева революція ... як ляпас кремлівському інтригану (Михайло Слабошпицький); Сьогодні, коли людство стоїть над прірвою цивілізаційної катастрофи через крах системи колективної безпеки, зруйнованої нахабством кремлівського маніяка та боягузством зажирілих західних лідерів, у журналіста є лише два шляхи: або будь лицарем Свободи, або перетворишся на гниду (Ганна Дениско); Російські війська знову просуваються в Україну, і знову перед президентом Обамою і Європою постає питання про те, як зупинити кремлівського Наполеона (Інтернет-ресурс); Коли режим кремлівського фюрера впаде, росіяни, мабуть, говоритимуть, що Путін їх обдурих... (Сергій Шебеліст); ...від зброї кремлівського Чикатила гинуть тисячі українців... (Василь Яременко); На жаль, у нас з'явився новий Святополк Окаянний... (Газета «Слово Просвіти»); Як уже мовилося, Путін виступив сліпим епігоном Гітлера (Михайло Слабошпицький); В очах російських виборців він повинен постати «собірателем земель» на взір російських самодержавців (Михайло Слабошпицький); Між іншим, президент Росії Володимир Путін у статтю «Репортерів без кордонів» обіймає скромну позицію «фіктивного демократа» (Газета «Україна молода»); Президент Росії Володимир Путін, на думку кандидата в президенти в США Гіллари Клінтон, є «хрещеним батьком світового радикального націоналізму» (Інтернет-ресурс); Путін – чистокровний нацист кремлівського зразка (Дмитро Павличко).*

Розглядані перифрастичні звороти через авторське тло експліцитно реалізують основне призначення Закону – захист російської мови й витіснення в неконституційний спосіб української мови як державної зі всіх сфер суспільного життя. Отже, як закономірність слід сприймати й те, що поряд з основними номінуваннями документа з'явилися інші назви, які віддзеркалюють його зміст: закон «Про заса-

ди надання російській мові статусу першої державної», закон спасіння зникаючої, напр.: Цей закон, ухвалений з кричущими порушеннями регламенту Верховної Ради, насправді мав би називатися інакше – **«Про засади надання російській мові статусу першої державної»**, бо саме така його суть і практика застосування (Тарас Марусик), ...сучасна антиукраїнська влада в Україні всяко цьому [російщенню. – М.С.] допомагає, навіть **закон спасіння зникаючої приняли** (Роман Збережан).

Важливим засобом вираження оцінності Закону «Про засади державної мовної політики» і його опосередкованих авторів є не лише оніми, а й апелятиви. Їхнє ядро утворюють лексеми – найменування людей за різними ономасіологічними ознаками, зокрема партійною належністю (комуністи, регіонали) та професійною діяльністю (політики, політтехнологи): *Не підписав закон про скасування ініціативи Ківалова-Колесніченка і наступний спікер Гройсман, а також теперішній Андрій Парубій, тож мовний закон регіоналів чинний досі* (Галина Чорна); *Це витвір бездушиних політиків і політтехнологів* (Людмила Ткач). Своєю конотативною природою, яку можуть посилювати експансивні компоненти, пріоритетне місце з-поміж яких відведено соціально-оцінним прикметникам, вони суттєво не відрізняються від конструкцій із прізвищною структурою.

Склад ергонімів, що позначають метонімічну особу як одного з можливих опосередкованих авторів «мовного закону» Ківалова-Колесніченка, представлений власними найменуваннями партій, а розряд прагматонімів із такою самою номінативною специфікацією – власною назвою *Кремль*. Остання наділена широким метонімічним потенціалом – ‘усе російське/проросійське, що спрямоване проти української мови’. Ергоніми та прагматоніми як виразники опосередкованого авторства Закону можуть самостійно функціонувати у складі наповненої негативним змістом перифрази або доповнювати її прізвищні структури «Ківалов-Колесніченко», «Ківалов», «Колесніченко»: *Вимагаймо скасування Конституційним Судом ганебного антимовного закону «Кремля, Ківалова й Колесніченка»!* (Дмитро Пилипчук); *Акція протесту «Геть антиукраїнський мовний закон Партії регіонів»* (Інтернет-ресурс); *...просвітяни разом із громадськістю обговорювали загрозу антиконституційного заколоту, яким є, по суті, проголосований у першому читанні мовний законопроект Партії регіонів, підтриманий комуністами і групою зрадників...* (Інтернет-ресурс); *Цей закон, як неодноразово підкреслював український політик і дипломат Володимир Василенко, – технічна розробка Кремля* (Павло Мовчан); *Пішов уже п'ятий рік, відколи, образно кажучи, у нашу Трою зайшов «троянський кінь Кремля», закон «Про засади державної мовної політики»...* (Тарас Марусик).

Замість висновків. Услід за В.Я. Марковським і Р.Я. Демківим визнаємо Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року таким, що повністю не відповідає Конституції України (Див.: [4]). Це яскраво підтверджують мовні засоби вираження оцінності аналізованого в нашому дослідженні документооніма через перифрастичну призму «автори Закону». Лише незначний відсоток описових зворотів репрезентує власне номінативну семантику. Йдеться про ті синтаксичні конструкції, які максимально наближені до офіційної назви денотата. Основний же масив перифрастичних одиниць реалізує номінативно-оцінне значення. Для безпрізвищних і прізвищних структур, що номінують основних і неосновних законотворців, характерна експліцитна негативна конотація. Маніфестована ними пейоративність автоматично переноситься в аксіологічну сферу самого Закону, зорієнтованого не на розширення функційних меж мови титульної нації, а на захист російської мови. Прийняття «мовного закону» Ківалова-Колесніченка засвідчує недосконалість української

мовної політики й українського мовного законодавства. Ясна річ, далася взнаки і багатовікова бездержавність. Останнім часом ця складна ситуація почала позитивно еволюювати, вирівнюватися в кращий бік. Найпосутнішим зрушенням на шляху нашого державотворення стане прийняття українського за духом Закону про українську мову в Україні й гуманного за духом та справедливого за змістом Закону про мови національних меншин в Україні.

Список використаних джерел:

1. Баженова Е.А. Прецедентные единицы в научном тексте / Е.А. Баженова // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2010. – Вып. 3 (9). – С. 32-36.
2. Гриценко Павло: «Мова – це те, що в'яже покоління з поколінням, в'яже територію»: [інтерв'ю з хранителем української мови, виступ якого «підірвав» Конституційний Суд і соціальні мережі, записала Наталія Балюк] [Електронний ресурс] // Високий замок online. – 2017. – 5 лют. – Режим доступу: <http://wz.lviv.ua/ukraine/192226-pavlo-hrytsenko-mova-tse-te-shcho-viazhe-pokolinnia-z-pokolinniam-viazhe-terytorii> (дата запису: 05.02.2017). – Назва з екрана.
3. Малкович Іван: «Наш з вами святий обов'язок свідчити правду»: промова на врученні Шевченківської премії (9.03.2017) // Слово Просвіти. – 2017. – 16-22 берез.
4. Марковський В.Я. Висновок щодо невідповідності Конституції України положень Закону України «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс] / В.Я. Марковський, Р.Я. Демків // Language-policy.info : портал мовної політики. – 2016. – 14 берез. – Режим доступу: <http://language-policy.info/2016/03/vysnovok-schodo-nevidpovidnosti-konstytutsiji-ukrajiny-polozen-zakonu-ukrajiny-pro-zasady-derzhavnoji-movnoji-polityky/> (дата запису: 10.03.2017). – Назва з екрана.
5. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Рідна мова / Іван Огієнко ; упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 436 с.
6. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність / К. Серажим. – К., 2002. – 580 с.
7. Словарь української мови : у 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. – К. : Вид-во АНУРСР, 1958. – Т. 2. – С. 208.
8. Ставицька Л. Кровозмісне дитя двомовності [Електронний ресурс] / Леся Ставицька // Українська спілка. – Режим доступу: <http://www.national.org.ua/library/krowozmisne.html> (дата запису: 10.02.2017). – Назва з екрана.
9. Тараненко О. Дисфемізм / Олександр Тараненко // Українська мова : Енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. – 856 с.
10. Фаріон І. Хто проти мови Шевченка? / І. Фаріон // Слово Просвіти. – 2017. – 9-15 берез. – С. 1.

The article analyzes the language situation in Ukraine, the language policy in Ukraine, the language law in Ukraine in synchronic and diachronic aspects, the importance of the law «On principles of the state language policy» in modern language and legislation field was determined. The author determined the means of explicit assessment of the «language law» by Kivalov-Kolesnichenko through the aspect of periphrastic means of its direct and indirect authors (Kivalov, Kolesnichenko, Lytvyn, Yanukovych, Putin, Party of regions, the Kremlin...).

Key words: the language situation in Ukraine, the language policy in Ukraine, the language law in Ukraine, the Law «On principles of state language policy», «language law» by Kivalov-Kolesnichenko, periphrastic field of the names «Kivalov», «Kolesnichenko»

Отримано: 29.03.2017 р.